

УДК 811.112.2'373.612.2

СИНТАГМАТИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ ПАРАБОЛІЗМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Заповловський М. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Статтю присвячено дослідженню синтагматики параболізмів, представленої у німецькій мові через сполучуваність слів у фіксованих словниках лексико-синтаксичних варіаціях біблійних притч та їхніх модифікацій. Виокремлено інтралінгвальний контекст одиниць дослідження, якісно та кількісно описано структурні моделі їх сполучуваності за лексико-граматичними класами.

Ключові слова: синтагматичні властивості, лексико-синтаксична варіація, параболізм, сполучуваність, контекст.

Заповловский Н. В. Синтагматические особенности параболизмов в современном немецком языке. Статья посвящена исследованию синтагматики параболизмов, реализуемой в немецком языке через сочетаемость слов в фиксированных словарях лексико-синтаксических вариациях библейских притч и их модификаций. Определено интралингвальный контекст единиц исследования, качественно и количественно изучено структурные модели их сочетаемости по лексико-грамматическим классам.

Ключевые слова: Синтагматические особенности, лексико-синтаксическая вариация, параболизм, сочетаемость, контекст.

Zapolovskiy M. Syntagmatic peculiarities of parabolisms in modern German. The article is dedicated to the study of syntagmatics, represented in collocations of lexical and syntactic variations of biblical parables, as well as their textual modifications in German lexicographical sources. Intralinguistic context of these units was determined. Structural models of their compatibility according to grammatical classes were studied.

Key words: Syntagmatic peculiaritie, lexical and syntactic variation, parabolism, compatibility, context.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасній германістиці відсутні праці присвячені системному вивченню синтагматичних зв'язків у структурі параболізмів, під якими розуміються лексичні, синтаксичні й текстові утворення, марковані контекстом біблійних притч, у сучасній німецькій мові [4]. У цій статті опис синтагматичних відношень у структурі досліджуваних одиниць проведено на матеріалі лексикографічних джерел, що й зумовлює актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення лексичної сполучуваності слів у вітчизняному мовознавстві започаткував Л. Щерба [14]. У зарубіжній лінгвістиці на лексичну сполучуваність у числі перших звернув увагу В. Порціг [15, 70–97]. З приводу співвідношення лексичної сполучуваності зі значенням слова сьогодні існує три різні думки: 1) будь-яке слово поза контекстом має різні значення (в які семним складом закладено зв'язки з іншими словами), тому зміна лексичного значення слова приводить до зміни його сполучуваності (К. Бальдінгер, Г. Кронассер, Н. Амосова, Б. Городецький, С. Кацнельсон, М. Тагієв, С. Ульман); 2) слово розглядається як ядро необмежених

сміслових можливостей і в кожному новому контексті має різні значення, а тому значення слів зумовлюється сполучуваністю (К. Фосслер, Ю. Найда); 3) значення слова виводиться з елементів самостійних і елементів, привнесених контекстом (К. Бюлер, Є. Курилович). Відповідно до цього, сполучуваність як відображення синтагматичних відношень може бути визначена як властивість мовних одиниць поєднуватись при утворенні одиниць вищого рівня, а сполучуваність слова – як парадигматика його синтагматичних властивостей, упорядкована сукупність його синтаксичних зв'язків, а також слів, що з ним сполучаються [11, 118].

Семантична система німецькомовних біблійних параболізмів отримає вичерпнішу інтерпретацію, якщо ми знатимемо про реальну сполучуваність їхніх елементів – у цьому й полягає **мета** нашого дослідження. Попри те, що коло вище згаданих сполучень необмежене й незакрите лексично, **завдання** дослідження полягає в тому, щоб встановити загальні синтаксичні умови, в яких значення параболізмів реалізуються передусім у контексті їхніх синтагматичних зв'язків на рівні мови (лексикону).

Виклад основного матеріалу. Мовознавці розглядають словосполучення – синтаксичну конструкцію поєднання на підставі підрядного зв'язку двох і більше повнозначних слів – із двох позицій: 1) як частину речення, проте вже не слово;

2) як сполучення слів, проте ще не речення. На думку Д. Шмельова, в основі конкретних синтаксичних конструкцій з їхнім індивідуальним “лексичним наповненням”, як правило, лежать об'єктивно закріплені схеми конструкцій. Під конструкцією автор розуміє будь-яке синтаксично значуще об'єднання слів. Саме парадигматична закріпленість конструкції (співвіднесеність з іншими конструкціями) визначає її синтаксичне значення [12, 156–157]. Утворюється впорядкована послідовність слів, що в абстрактному вигляді виступає послідовністю граматичних класів слів (частин мови): слова поєднуються у словосполучення, які складаються мінімум з двох повнозначних слів, граматично пов'язаних одне з одним [9, 9–10]. Отже, одиниця, що семантично реалізується, може поєднуватись з класом слів, підкласом слів, з окремо взятими словами. Важливим критерієм при вивченні сполучуваності лексичних елементів є контекст, оскільки утворення смислів цих одиниць можливе лише в контексті, а комбінаторика значень слів наявна в будь-якому словосполученні [6, 22–23]. Відповідно до семантичного, лексичного та синтаксичного контекстів, виділяються: 1) лексична сполучуваність – здатність слова сполучуватись з окремими словами; 2) семантична сполучуваність – здатність слова поєднуватись з іншими словами на рівні підкласу слів; 3) синтаксична сполучуваність – здатність слова вступати в синтагматичні зв'язки з іншими словами на рівні граматичного класу слів [7, 83; 8, 29]. Синтагматичний контекст вужчого та ширшого контексту та парадигматичний контекст лексичного поля перебувають при цьому в нерозривному взаємозв'язку. Якщо слово синтагматично реалізоване за парадигматичними зв'язками, то воно вносить своє отримане в парадигмі значення в синтагму, але одночасно, впливаючись у текст, зазнає зміни свого смислового потенціалу (розширення, звуження, зсув значення) [5, 87–90]. Цей інтралінгвальний контекст входить до екстралінгвального, прагматичного контексту, який у свою чергу пов'язується із синтагматичним та парадигматичним контекстами:

Рис. 1. Інтра- та екстралінгвальний контексти параболізмів

У подальшому розглядаються приклади семантичної сполучуваності лексичних елементів у складі параболізмів на основі фразеологічних та пареміологічних параболізмів, виписаних з 4-ох німецькомовних словників (словники крилатих висловів Г. Крауса та Г. Бюхмана, словники німецьких прислів'їв К. Зімка та Дуден) [3]. При цьому йдеться про лексико-фразеологічну сполучуваність [1, 94–102], тобто про зв'язки компонентів синтагматичних одиниць, що складаються зі словникових слів та фраз. Словосполучення можна вважати мінімальним контекстом параболізмів.

Спершу виписані словоформи були розподілені за частинами мови, які визначено синтаксичною роллю слів у реченні. На цій основі виділено п'ять класів слів: іменники, дієслова, прикметники, прислівники та частки.

Усього опрацьовано 222 слововживання на рівні сполучуваності граматичних класів або 848 слововживань (за 4 словниками) у параболізмах. Зафіксовано такі найуживаніші сполучення граматичних класів:

- 1) “іменник (N) + дієслово (V)”: 62 (248) слововживань, або 27,93 % (29,25 %): *der Glaube kann Berge versetzen*;
- 2) “іменник (N) + прийменник (Prep)”: 47 (188) слововживань, або 21,17 % (22,17 %): *Brosamen vom Tische der Reichen (essen)*;
- 3) “іменник (N) + прикметник (Adj)”: 21 (84) слововживань, або 9,46 % (9,91 %): *ein reicher Prasser*;
- 4) “дієслово (V) + займенник (Pron)”: 14 (56) слововживань, або 6,31 % (6,60 %): *der eine sät, der andere erntet*;
- 5) “дієслово (V) + прикметник (Adj)”: 10 (40) слововживань, або 4,50 % (4,72 %): *verloren sein / verlorener Sohn (sein)*;
- 6) “дієслово (V) + прийменник (Prep)”: 9 (36) слововживань, або 4,05 % (4,25 %): *(reden) in den Wind*;
- 7) “іменник (N) + займенник (Pron)”: 9 (36) слововживань, або 4,05 % (4,25 %): *jemanden / etwas an seinen Früchten erkennen*;
- 8) “іменник (N) + сполучник (Conj)”: 8 (48) слововживань, або 3,60 % (5,66 %): *mit Heulen und Zähneknirschen*;
- 9) “дієслово (V) + сполучник (Conj)”: 5 (20) слововживань: *(sein) wie übertünchte Gräber*;
- 10) “дієслово (V) + частка (Part)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *nun hat die (arme) liebe Seele Ruh*;
- 11) “іменник (N) + прислівник (Adv)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *im Kleinen treu sein*;

12) “іменник (N) + іменник (N)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *Salz der Erde sein*;

13) “прикметник (Adj) + прийменник (Prep)”: 4 (16) слововживань, або 1,22 % (1,89 %): *beim Jüngsten Gericht / Am jüngsten Tag*;

14) “прикметник (Adj) + займенник (Pron)”: 3 (12) слововживань, або 1,35 % (1,41 %): *Gott sei (jemandem) gnädig*;

15) “прикметник (Adj) + сполучник (Conj)”: 2 (8) слововживань, або 0,90 % (0,94 %): *arm, wie Lazarus*;

16) “дієслово (V) + числівник (Num)”: 2 (8) слововживань, або 0,90 % (0,94 %): *(dienen) zweien Herren*.

В опрацьованих параболізмах було виявлено такі структурні моделі:

а) “N + Prep + N” (15 вживань): *(wie) eine Lilie unter Dornen sein*;

б) “Prep + N + V” (15): *(wie) in Abrahams Schoß (sitzen)*;

в) “Adj + N + V” (8): *dem schönsten Mammon dienen / nachjagen*;

г) “Pron + N + V” (6): *mit seinen Pfunden wuchern*;

д) “N + V + N” (3): *Reden ist Silber*.

Наочно цю сполучуваність граматичних класів можна простежити з вищенаведеної таблиці. З усіх граматичних класів найбільшою кількістю синтагматичних партнерів характеризується іменник (9 частин мови, або 100 %). На другому місці дієслово (8 частин мови, або 88,88 %). Далі йдуть займенник (6 частин мови, або 66,66 %), прикметник, прислівник, прийменник, сполучник (5 частин мови, або 55,55 %), частка (3 частин мови, або 33,33 %) і числівник (2 частини мови, або 22,22 %).

Таблиця 1

Сполучуваність на рівні граматичних класів

ГраMAT. клас	Adv	Part	Num	Pron	Conj	Prep	Adj	V	N
N	+	+	+	+	+	+	+	+	+
V	+	+	+	+	+	+	+		+
Adj				+	+	+		+	+
Prep				+	+		+	+	+
Conj	+					+	+	+	+
Pron	+	+				+	+	+	+
Num								+	+
Part				+				+	+
Adv				+	+	+		+	+

Як видно з прикладів, окрім дієслова та іменника, варіації параболізмів можуть містити також і прикметники (в ролі означення) та інші іменники, а іноді й те, й інше. У зв'язку з цим ускладнені види моделі “V + N” (із прикметником і прийменником) дуже різноманітні. Аналіз підтверджує зауваження інших дослідників [2; 10], що модель “Adj + N + V” досить продуктивна в утворенні фразеологічних біблеїзмів узагалі та параболізмів зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом синтагматику параболізмів відображено у фіксованих німецькомовними словниками лексико-синтаксичних варіаціях біблійних парабол. Ці варіації представлені лексичними, фразеологічними та пареміологічними параболізмами. Доведено, що найчастіше сполучаються іменник і дієслово, а також іменник і прийменник. З усіх граматичних класів найбільшою кількістю синтагматичних партнерів характеризується іменник. Друге місце посідає дієслово; далі – займенник, прикметник, прислівник, прийменник, сполучник, частка та числівник. Зазначимо, що в контексті дослідження семантики таких різнорівневих одиниць, як параболізми, аналіз лексичної сполучуваності в

їхній структурі не може обмежуватися виключно створенням вичерпного списку можливих лексикографічно фіксованих словосполучень, на що свого часу звернув увагу Д. Шмельов [13, 165]. Це пояснюється тим, що сама по собі лексико-фразеологічна сполучуваність як спільна зустріваність слів у сталих конструкціях, відрізняється від смислової сполучуваності цих слів у тексті, особливо параболічному. Тому перспектива подальшого наукового пошуку вбачається у дослідженні синтагматики параболізмів, реалізованої в німецькомовних біблійних текстах, а також у сучасному публіцистичному тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О. С. К вопросу о границах сочетаемости слов и путях её изучения / О. С. Ахманова, З. М. Медникова, С. А. Григорьева // Проблемы фразеологии и задачи её изучения в высшей и средней школе. – Вологда : Сев.-Зап. книгоизд., 1967. – С. 94–102.
2. Дубровська І. Б. Біблійно-християнська метафора в німецькій мові: номінативний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ірина Борисівна Дубровська. – К. : КНЛУ, 2001. – 250 с.
3. Заповловський М. В. Кількісна представленість біблійних параболізмів у німецькомовних лексикографічних джерелах / М. В. Заповловський // Мова. Культура. Комунікація : Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах : матеріали IV Міжнародної наукової конференції (Чернігів, 25 квітня 2013 р.). – Чернігів : ЧНПУ, 2013. – С. 59–61.
4. Заповловський М. В. Параболізми в сучасній німецькій мові: структура, семантика та функціонування : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / М. В. Заповловський. – Одеса, 2014. – 20 с.
5. Заповловський М. В. Структурно-семантичні зміни біблійних інакомовлень у сучасній німецькій мові (на матеріалі лексикографічних джерел) / М. В. Заповловський // Наукові записки Національного університету “Острозька академія” : зб. наук. пр. / наук. ред. А. М. Архангельська та ін. – Острог : Вид-во Національного університету „Острозька академія”, 2012. – Вип. 24. – С. 87–90. – (Серія “Філологічна”).
6. Кодухов В. И. Контекст как лингвистическое понятие / В. И. Кодухов // Языковые единицы и контекст : сб. науч. тр. / под ред. В. И. Кодухова. – Л. : Изд-во ЛГПИ, 1973. – С. 7–32.
7. Котелова Н. З. Значение слова и его сочетаемость / Н. З. Котелова. – Л. : Наука, 1975. – 164 с.
8. Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища школа, 1980. – 183 с.
9. Плотников Б. А. Дистрибутивно-статистический анализ лексических значений / Б. А. Плотников ; под ред. А. Е. Супруна. – Минск : Высшэйшая школа, 1979. – 136 с.
10. Прибытько Е. Н. Библиизмы в языке современных газет : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 / Елена Николаевна Прибытько. – Воронеж, 2002. – 180 с.
11. Солнцев В. М. К вопросу о глубинной структуре и порождении смысла предложения / В. М. Солнцев // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М. : Наука, 1976. – С. 114–124.
12. Шмелев Д. Н. О значении синтаксических единиц / Д. Н. Шмелев // Инвариантные синтаксические значения и структура предложения : доклады на конференции по теоретическим проблемам синтаксиса. – М. : Наука, 1969. – С. 156–163.
13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 280 с.
14. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность / Л. В. Щерба. – Л. : Наука 1974. – 428 с.
15. Porzig W. Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen / W. Porzig // Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. – Berlin : W. de Gruyter Verlag, 1934. – № 58. – S. 70–97.